

УДК 351:35.078.3.

ОСОБЛИВОСТІ НАБУТТЯ СТАТУСУ УЧАСНИКА АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Любов ТОКМІЛОВА,

судя Одеського окружного адміністративного суду,
аспірант кафедри адміністративного та фінансового права,
Національного університету «Одеська юридична академія»

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено особливості набуття статусу учасника адміністративного судочинства. Встановлено, що особи, які належатимуть до різних груп учасників адміністративного судочинства фактично являтимуться носіями різних процесуальних прав, що потребують різного змісту гарантування. При цьому, особа за наявності юридичної підстави її участі у розгляді та вирішенні адміністративними судами конкретної справи у судовому процесі набуває правового статусу характерного для конкретного учасника адміністративного судочинства.

Визначено, що одна й та ж особа може набувати як одного й того ж, так і різного правового статусу учасника адміністративного судочинства під час розгляду різних адміністративних справ. З іншого боку, незалежно від того, хто набуває правового статусу учасника адміністративного судочинства, сукупність елементів якими його детерміновано не є змінними та залежать виключно від конструкції адміністративного процесуального законодавства.

Ключові слова: учасник адміністративного судочинства, правовий статус, учасники справи, представники, інші учасники судового процесу.

PECULIARITIES OF ACQUIRING THE STATUS OF A PARTICIPANT IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

Liubov TOKMILOVA,

Judge of the Odessa District Administrative Court,
Postgraduate at the Department of Administrative and Financial Law,
National University «Odessa Law Academy»

SUMMARY

The article researches the peculiarities of acquiring the status of a participant in administrative proceedings. It is established that persons belonging to different groups of participants in administrative proceedings will in fact be holders of different procedural rights that require different content of guarantees. In this case, a person in the presence of a legal basis for his participation in consideration and decision of administrative courts of a specific case in the trial acquires the legal status characteristic of a particular participant in administrative proceedings.

It is determined that the same person can acquire both the same and different legal status of a participant in administrative proceedings during the consideration of different administrative cases. On the other hand, regardless of who acquires the legal status of a participant in administrative proceedings, the set of elements that determine it is not variable and depends solely on the structure of administrative procedural law.

Key words: participant of administrative proceedings, legal status, participants of the case, representatives, other participants of the trial.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної моделі адміністративного судочинства характеризується оновленням суб'єктного складу правовідносин, яких пов'язано з розглядом адміністративної справи. Загалом статус учасника адміністративного судочинства означає, що особа фактично бере участь у конкретних відносинах під час діяльності адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ. Сукупність ознак, за наявності яких особа може набувати відповідного статусу під час розгляду конкретної адміністративної справи закріплено адміністративно-процесуальним законодавством. Проте для їх тлумачення, необхідно звернутись до різних нормативно-правових актів, які тим чи іншим чином деталізують змістовне наповнення правосуб'єктності учасників адміністративного судочинства. Проблематика визначення статусу учасників адміністративного судочинства була і залишається до теперішнього часу надзвичайно актуальною, особливо з огляду на докорінні зміни, які відбуваються у всіх сферах суспільного життя і, насамперед, у сфері судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню правового статусу учасників адміністративного судочинства присвячено праці таких вчених, як: В.В. Головченка, Ю.О. Гурджі, В.О. Гринюка, С.В. Ківалова, Д.А. Козачук, А.О. Неугодніков, А.Ю. Осадчого, М.І. Смокович, І.В. Топор Н.Б. Писаренко та багатьох інших. Враховуючи реформування судочинства в Україні та зміни у нормативному регулюванні правового статусу учасників адміністративного судочинства, можливо констатувати наявність значної кількості невирішених питань в означеній сфері.

Метою статті є дослідження особливостей набуття статусу учасника адміністративного судочинства. Для досягнення поставленої мети, необхідним видається вирішення таких наукових **задач**: встановити сутність поняття учасник адміністративного судочинства; охарактеризувати специфіку набуття означеного статусу; проаналізувати порядок набуття процесуального статусу залежно від функціонального призначення участі суб'єкта в адміністративному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Поняття «учасника адміністративного судочинства» не визначено у адміністративно-процесуальному законодавстві, однак Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) оперує поняттям «учасники судового процесу», що є синонімічним у цьому випадку та окремо поділяє їх на такі групи: 1) учасників справи, до яких віднесено сторін, третіх осіб та органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 42); 2) представників (ст. 55); 3) осіб, які є іншими учасниками судового процесу, до яких віднесено помічника судді, секретаря судового засідання, судового розпорядника, свідка, експерта, експерта з питань права, перекладача, спеціаліста (ст. 61) [1].

Правовий статус учасника адміністративного судочинства можна розглядати у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні мова йде про права й обов'язки, якими наділяються, та які відповідно покладаються на всіх осіб, що набули цього статусу. У вузькому розумінні правовий статус учасника адміністративного судочинства відображає його роль у судовому процесі в якості: учасника справи, представника, особи, яка є іншим учасником судового процесу.

Виходячи з нормативно встановленої градації учасників адміністративного судочинства, очевидним є те, що особи, які належатимуть до різних груп учасників адміністративного судочинства фактично являтимуться носіями різних процесуальних прав, що потребують різного змісту гарантування. При цьому, особа за наявності юридичної підстави її участі у розгляді та вирішенні адміністративними судами конкретної справи у судовому процесі набуває правового статусу характерного для конкретного учасника адміністративного судочинства.

Таким чином, одна й та ж особа може набувати як одного й того ж, так і різного правового статусу учасника адміністративного судочинства під час розгляду різних адміністративних справ. З іншого боку, незалежно від того, хто набуває правового статусу учасника адміністративного судочинства, сукупність елементів якими його детерміновано не є змінними та залежать виключно від конструкції адміністративного процесуального законодавства.

Правовий статус учасника адміністративного судочинства має свою структуру, яка складається з набору елементів і дозволяє міркувати про його цілісність. Загальна структура правового статусу учасника адміністративного судочинства включає такі елементи: правові норми; права, свободи, законні інтереси та обов'язки; правосуб'єктність як основа (передумова) правового статусу; принципи, гарантії прав і свобод; юридична відповідальність [2, с. 194].

Для того, щоб набути статусу учасника адміністративного судочинства, особа має володіти відповідним рівнем правосуб'єктності, який характерний для учасника справи, представника чи іншого учасника справи. Сутність правосуб'єктності полягає у тому, що вона визначає ті юридично значущі характеристики, які перетворюють реальну (персонально індивідуалізовану) особу на носія того чи іншого статусу та детермінуються через правоздатність, дієздатність та деліктоздатність.

Правосуб'єктність учасника справи відповідно до ст. 43 КАС України полягає у наступному: адміністративна процесуальна правоздатність (здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві) визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами влади АРК, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами); адміністративна процесуальна

дієздатність (здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові належить фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними, а також фізичним особам до досягнення цього віку у спорах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь, органам державної влади, іншим державним органам, органам влади АРК, органам місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам, підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам) [1].

Адміністративна процесуальна дієздатність та деліктоздатність учасника справи виникає з моменту фактичного залучення особи до конкретної адміністративної справи в якості позивача, відповідача, третіх осіб та органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Відповідно, адміністративна процесуальна дієздатність та деліктоздатність учасника справи визнається за:

1) особами (громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства та юридичними особами: підприємством, установою, організацією), на захист прав, свобод та інтересів якої подано позов до адміністративного суду, а також суб'єктом владних повноважень, на виконання повноважень якого подано позов до адміністративного суду. При цьому, юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку [3], а суб'єктом владних повноважень – органи державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг. Коли мова йде про юридичних осіб, категорія правосуб'єктності, передусім, відображає нероздільність виникнення правоздатності і дієздатності, що органічно доповнюють одна одну, а у більшості випадків взагалі зливаються [4];

2) суб'єктом владних повноважень, до якого звернено вимогу позивача та громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, громадським об'єднанням, юридичною особою, до яких звернено вимогу позивача щодо тимчасової заборони (зупинення) окремих видів або всієї діяльності громадського об'єднання; примусового розпуску (ліквідації) громадського об'єднання; затримання іноземця або особи без громадянства чи примусове видворення за межі території України; встановлення обмежень щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо); в інших випадках, коли право звернення до суду надано суб'єкту владних повноважень законом;

3) особами та суб'єктом владних повноважень, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору;

4) особами та суб'єктом владних повноважень, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору;

5) Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, державними органами, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами, які звернулися з позовом до адміністративного суду із позовними заявами в інтересах інших осіб та надали адміністративному суду документи та інші докази, які підтверджують наявність визначених законом підстав для цього. При цьому, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини може бути призначено Верховною Радою України громадянина України, який на день обрання досяг 40 років, володіє державною мовою, має високі моральні якості, досвід правозахисної діяльності та протягом останніх п'яти років проживає в Україні [5].

Звертаючи увагу на правосуб'єктність представника як передумову набуття статусу учасника адміністративного судочинства, першочергово слід зазначити, що самопредставництво та представництво – це дві різні категорії. Відповідно, самопредставництво може бути реалізованим шляхом: а) самопредставництва юридичної особи, суб'єкта владних повноважень щодо юридичної особи незалежно від порядку її створення, суб'єкта владних повноважень, який не є юридичною особою через керівника, члена виконавчого органу, іншої особи, уповноважену діяти від її (його) імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору чи контракту; б) самопредставництва органу державної влади, органу влади АРК, органу місцевого самоврядування щодо держави, територіальної громади через відповідний орган державної влади, орган влади АРК, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник, інша уповноважена особа відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) [1].

Віднесення самопредставництва до § 2. «Представники» Глави 4. «Учасники судового процесу» КАС України не має теоретичного та практичного обґрунтування. З цього приводу, слід погодитись з думкою Р.Ю. Ханік-Політак, якою вказане твердження підтверджується тим, що це порушує принцип процесуальної несумісності (особа не може в одному й тому самому процесі мати декілька процесуальних статусів). Таким чином, особа не може бути одночасно і учасником справи, і своїм представником як учасника, а учасник справи себе не представляє, а захищає/відстоює свої права і в цьому разі важливим є словосполучення «брати участь», а не представляти себе в суді [6, с. 54].

Повертаючись до представників, то набувати цього статусу в адміністративному процесі можуть: 1) батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом, які захищають у суді права, свободи та інтереси малолітніх та неповнолітніх осіб, які не досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, а також недієздатних фізичних осіб (законні представники), статус яких врегульовано нормами Сімейного кодексу України (ст. 154, 211, 244 та ін.) [7] та підтверджено свідцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна; 2) фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [8], статус якої в конкретній справі підтверджено довіреністю або ордером; 3) фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність та на підставі завіреної довіреності представляє іншу особу у справах незначної складності та в інших випадках, визначених адміністративним процесуальним законодавством.

Група інших учасників судового процесу включає тих суб'єктів, які беруть участь у справі, але не є зацікавленими особами у її вирішенні. До них віднесено: помічника судді, секретаря судового засідання, судового розпорядника, свідка, експерта, експерта з питань права, перекладача, спеціаліста. Конкретного правового положення іншого учасника судового процесу особа набуває у наступних випадках:

1) помічником судді може бути працівник апарату суду, який є патронатним службовцем у суді, який забезпечує виконання суддею повноважень щодо здійснення правосуддя [9]. Адміністративною процесуальною правосуб'єктністю у цьому випадку наділено громадян України, які мають вищу юридичну освіту і вільно володіють державною мовою [10];

2) секретарем судового засідання є посадова особа апарату суду, який забезпечує організаційний аспект розгляду

адміністративної справи. Адміністративною процесуальною правосуб'єктністю у цьому випадку наділено громадян України, які мають вищу освіту за спеціальністю «Правознавство» (станом на теперішній час, назву спеціальності змінено на «Право») або «Правоохоронна діяльність» з освітньо-кваліфікаційним рівнем не нижче молодшого спеціаліста, без вимог щодо стажу роботи [11];

3) судовим розпорядником є працівник служби судових розпорядників, який забезпечує додержання особами, які перебувають у суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому засіданні [10]. Адміністративною процесуальною правосуб'єктністю у цьому випадку наділено особу, яка має ступінь вищої освіти не нижче молодшого бакалавра або бакалавра в галузі знань «Право», вільно володіє державною мовою [12];

4) свідком може бути будь-яка фізична особа, якій відомі обставини, що належить з'ясувати у справі. При цьому не можуть бути свідками: недієздатні особи та особи, що перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі, а тому не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно свідати обставини, що мають значення для справи, або давати показання; особи, у яких є законний обов'язок зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору; священнослужителі щодо відомостей, одержаних на сповіді віруючих; судді чи присяжні щодо обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, яка стала відома судді під час врегулювання спору за їх участю; інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди [1];

5) експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи. Адміністративною процесуальною правосуб'єктністю наділено осіб, які є фахівцями, та мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію експерта з певної спеціальності, що підтверджується проходженням атестації у порядку, передбаченому Законом України «Про судову експертизу» [13];

6) експертом з питань права може бути особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Адміністративною процесуальною правосуб'єктністю у цьому випадку наділено осіб, які мають повну вищу освіту, глибокі фахові знання і значні досягнення в певній галузі науки та яким присуджено ступінь доктора чи кандидата наук [14];

7) перекладачем може бути особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми. Примітно, що встановлених вимог до рівня освіти та кваліфікація викладача не встановлено. По аналогії з можливістю залучення органами державної влади для надання послуг перекладу під розгляду адміністративними судами справ щодо біженців та видворення з України іноземців та осіб без громадянства осіб, осіб, компетенція яких підтверджується номером свідцтва (диплома) про кваліфікацію перекладача або іншим документом, що підтверджує володіння іноземною мовою [15], можливим є виокремлення елементів адміністративної процесуальної правосуб'єктності перекладача. Відповідно, перекладачем може бути особа, яка здобула освітній рівень молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра [16] за спеціальністю переклад [17] та особа, яка за результатами

визначення рівня володіння іноземною мовою відповідно до глобальної шкали Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти встановлюються такі рівні володіння іноземною мовою: A1, A2, B1, B2, C1; отримала відповідний сертифікат (наприклад, щодо англійської мови може бути видано сертифікати FCE (First Certificate in English), CAE (Certificate in Advanced English), IELTS (The International English Language Testing System) General/Academic, TOEFL (Test of English as a Foreign Language) і тому подібне) [18];

8) спеціалістом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) [1]. Тобто, спеціалістом може бути будь-яка особа, яка відповідно до обраної нею професії, роду діяльності володіє певними знаннями чи навичками. Необхідним видається конкретизація адміністративної процесуальної правосуб'єктності спеціаліста шляхом підтвердження його кваліфікації.

Підсумовуючи, приходимо до **висновку**, що набуття правового статусу учасника адміністративного судочинства опосередковує можливість особи користуватися визначеним переліком прав, які належним чином гарантовані. Встановлено, що для набуття статусу учасника адміністративного судочинства, особа має володіти відповідним рівнем правосуб'єктності, який характерний для учасника справи, представника чи іншого учасника справи. Сутність правосуб'єктності полягає у тому, що вона визначає ті юридично значущі характеристики, які перетворюють реальну (персонально індивідуалізовану) особу на носія того чи іншого статусу та детермінуються через правоздатність, дієздатність та деліктоздатність. Проаналізовано нормативно визначені ознаки, які конкретизують умови набуття правового статусу учасника адміністративного судочинства та звернуто увагу на потребу доопрацювання деяких з них.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 10.02.2019 р.).
2. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у 2 т. : Т.1. Загальна частина / ред. кол. В.Б. Авер'янов (голова). К. : Вид-во «Юридична думка», 2004. 584 с.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.
4. Безбабіна О. Поняття та правосуб'єктність юридичних осіб як суб'єктів підприємницької діяльності. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2386> (дата звернення: 10.02.2019 р.).
5. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.02.2019 р.).
6. Ханік-Посполітак Р. Ю. Представництво в цивільному процесі за новим Цивільним процесуальним кодексом України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Том 1. С. 50-54.

7. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.02.2019 р.).

8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9884> (дата звернення: 10.02.2019 р.).

9. Положення про помічника судді: рішення Ради суддів України від 18.05.2018 р. № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr021414-18#Text> (дата звернення: 10.02.2019 р.).

10. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 10.02.2019 р.).

11. Типова посадова інструкція секретаря судового засідання місцевого загального суду: Наказ Державної судової адміністрації України від 20.07.2005 р. № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0086750-05#Text> (дата звернення: 10.02.2019 р.).

12. Положення про порядок створення та діяльності служб судових розпорядників: Наказ Державної судової адміністрації України від 20.07.2017 р. № 815. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0815750-17#n14> (дата звернення: 10.02.2019 р.).

13. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 10.02.2019 р.).

14. Порядок присудження наукових ступенів: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.02.2019 р.).

15. Про затвердження Порядку ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів: Наказ Міністерства юстиції України від 22.05.2013 р. № 801/23333. URL: (дата звернення: 10.02.2019 р.).

16. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 10.02.2019 р.).

17. Класифікатор професій: Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.07.2010 р. № 327. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text> (дата звернення: 10.02.2019 р.).

18. Додаток 6 до Порядку визначення рівня володіння іноземною мовою кандидатами на зайняття посад дипломатичної служби категорій «Б» і «В» та посадовими особами дипломатичної служби. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1250-19#n150> (дата звернення: 10.02.2019 р.).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Токмілова Любов Миколаївна – суддя Одеського окружного адміністративного суду, аспірант кафедри адміністративного та фінансового права, Національного університету «Одеська юридична академія»

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tokmilova Liubov Mykolaivna – Judge of the Odessa District Administrative Court, postgraduate at the Department of Administrative and Financial Law National University «Odessa Law Academy».